

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević"

UDK 321.61:929(497.16)

O PISMU IZVORNIKA HRONIKE KRALJEVSTVO SLOVENA POPA DUKLJANINA

U ovom radu ukazuje se na nedoumicu koja u nauci postoji oko jezika i pisma izvornika srednjovjekovne hronike *Kraljevstvo Slovena* Popa Dukljanina. S jedne strane postoji mišljenje da je hronika izvorno nastala na latinskom jeziku, dok kod autora koji zastupaju tezu o postojanju slovenskog originala nema saglasnosti oko toga da li je izvornik pisan glagoljicom, ćirilicom ili latinicom. Na osnovu poređenja postojećih prijepisa i redakcija latinskog teksta sa tekstom *Hrvatske hronike*, dolazi se do zaključka da je izvornik hronike pisan glagoljskim pismom.

Srednjovjekovna hronika *Kraljevstvo Slovena*, poznatija kao *Ljetopis Popa Dukljanina*, i pored brojnih studija o njoj, izdanja i komentara, pred istraživače postavlja niz neodgonetnutih pitanja. Jedan od tih problema odnosi se na jezik i pismo izvornika hronike. O ovome problemu pisalo se u naučnoj literaturi uglavnom uzgredno, najčešće u sklopu analize kompozicionog ustrojstva djela ili, s tim u vezi, ukazivanja na moguće pisane izvore hronike. Podrobnije se tim pitanjem bavio jedino Vojislav P. Nikčević u dva svoja rada.¹ Bez pretenzija da ponudimo neka konačna rješenja, mi ćemo u ovom radu pokušati da na primjeru jednog dosad nekomentaranog detalja ukažemo na mogućnost da je izvornik hronike pisan glagoljskim pismom.

¹ V. Dr Vojislav Nikčević, *O jeziku i pismu slovenskih originala legende Vladimir i Kosara Zećanina iz Krajine i Ljetopisa Popa Dukljanina*, Stvaranje, 10, Titograd 1979, 1591.1603; Vojislav P. Nikčević, *Još o jeziku i pismu slovenskih originala Kraljevstva Slovena Popa Dukljanina*, u knjizi: *Jezikoslovne studije*, Cetinje 2004, 85-103.

Kao što je poznato, hronika je do nas doprla preko nekoliko poznijih rukopisa, redakcija i izdanja. Tekst hronike je, u prijevodu na italijanski, prvi publikovao Mavro Orbin u svojoj knjizi *Il regno degli Slavi oggi corrottamente detti Schiavoni*, objavljenoj u Pezaru 1601. godine.² Smatra se da je originalu djela najbliža latinska redakcija koju je prvi objavio Ivan Lucić u knjizi *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, čije je prvo izdanje štampano u Amsterdamu 1666. godine. Jedna redakcija spisa, znatno kraća od latinske, u nauci poznata kao *Hrvatska kronika*, pronađena je početkom XVI vijeka u Krajini (Makarsko primorje), đe je pronašao i prepisao sa starog predloška Dmine Papalić, a sačuvana je u prijepisu Jerolima Kaletića iz 1546. godine. *Hrvatsku kroniku* je na latinski preveo Marko Marulić 1510. godine, s predloška koji nije identičan Kaletićevom prijepisu. Najstarijim verzijama smatraju se Vatikanski rukopis, čiji je naslov *Presbiteri Diocleatis Regnum Slavorum* a čuva se pod signaturom Vat. Lat. 6958 u Rukopisnom odjeljenju Vatikanske biblioteke³, i Beogradski rukopis, naslovljen *Deocleanus in Vitis regum Dalmatie et Croatie*, koji se pod signaturom R-570 nalazi u Narodnoj biblioteci Srbije⁴. Oba rukopisa potiču iz sredine XVII vijeka. Kada se ima u vidu da je u nauci prihvaćeno mišljenje da je latinska redakcija hronike nastala u trećoj četvrtini XII stoljeća⁵ iz ovoga pregleda jasno proizilazi da između najstarijih danas poznatih rukopisa i originala stoji gotovo pola milenijuma. Činjenica da su nam nedostupni stariji prijepisi umnogome je doprinijela brojnim naučnim nesuglasicama po gotovo svakom bitnom pitanju vezanom za ovaj vrijedni srednjovjekovni izvor. Hronici je, periodično, davan pa oduziman značaj kao istorijskom izvoru, dovođeno je u pitanje i vrijeme njenog nastanka, izvori i uzori, žanrovska pripadnost, a raspravljano je naširoko i pitanje autorstva. Sva ova pitanja i nedoumice dodatno opterećuje okolnost da su drugi izvori iz vremena koje hronika opisuje rijetki i šturi. Stoga, najsigurniji metod odgonetanja neke od ovih dilema ostaje proučavanje samog teksta hronike.

² Ovo izdanje hronike prvi je na crnogorski jezik preveo dr Radoslav Rotković u knjizi *Kraljevina Vojislavljevića XI-XII vijeka*, Podgorica 1999, 141-199.

³ Fotokopiju Vatikanskog rukopisa objavio je dr Slavko Mijušković u knjizi *Ljetopis popa Dukljanina*, Titograd 1967, 123-169; kao posebno izdanje priredili su ga Branko Banjević, Marko Špadijer i Danka Barović: *Praesbiteri Diocleatis Regnum Slavorum*, Podgorica-Zagreb 2003.

⁴ Faksimil Beogradskog rukopisa publikovao je Eduard Perićić u knjizi *Ljetopis popa Dukljanina – Sclavorum Regnum Grgura Barskog*, Bar 1999, 95-211.

⁵ V. Nikola Banašević, *Letopis Popa Dukljanina i narodna predanja*, Beograd 1971, 268.

Kao što je već rečeno, pitanjem jezika i pisma izvornika hronike istraživači su se najčešće bavili uzgredno. Latinska redakcija i Orbinov prijevod, za razliku od *Hrvatske kronike*, na početku sadrže autorov uvod. Kako je upravo ovaj dio Dukljaninovog teksta od posebne važnosti za razumijevanje ovog problema, a kako je istovremeno u nauci poslužio za stvaranje različitih, često oprečnih hipoteza, ovđe ćemo ga citirati u cjelosti: „Zamoljen od vas, voljena braćo u Hristu i vrlopoštovani sveštenici svete stolice arhiepiskopata Dukljanske crkve, kao i od mnogih starijih ljudi, a najviše od omladine našeg grada, koja, kako je njihov običaj, ne uživa samo u slušanju ili čitanju o ratovima, već i u njihovom vođenju, da 'knjižicu o Gotima', koja se na latinskom naziva 'Regnum Sclavorum', a u kojoj su zapisana sva njihova djela i ratovi, prevedem sa slovenskog pisma na latinski, evo, unoseći svu moć moje starosti, potrudio sam se da udovoljim vašoj molbi, prinuđen bratskom ljubavlju. Samo neka nijedan od čitalaca ne vjeruje da sam napisao nešto drugo osim onoga što sam čuo da u istinskom pripovijedanju iznose naši očevi i drevni starci.“⁶ Ovim uvodnim fragmentom eksplicirano je, dakle, postojanje slovenskog originala spisa. Neki istraživači koji su se bavili ovom problematikom (Nada Klaić⁷, Nikola Banašević⁸, Norman Ingam⁹), međutim, negira postojanje slovenskog originala smatrajući ovaj navod autorovom mistifikacijom. Većina istraživača, ipak, postojanje slovenskog izvornika smatra neupitnim. Ovđe se nećemo osvrnuti na brojne hipoteze vezane za ovaj problem – poput polemika da li *Hrvatska kronika* predstavlja, u uvodu apostrofirani prevedeni segment *Kraljevstva Slovena* ili je pozniji rukopis nastao izdvajanjem i prevođenjem iz latinskog predloška, kao i pitanje da li uvod hronike upućuje na to da je autor preveo, pa zatim dopunio neki stariji, tuđi rukopis, ili je današnji oblik integralni prijevod njegovog vlastitog spisa. Ove nedoumice prevazilaze okvire naše teme tako da ćemo se zadržati samo na onim detaljima koji nam mogu poslužiti za bliže

⁶ Dukljanski prezviter, *Kraljevstvo Slovena*, pripremio i predgovor napisao Vojislav D. Nikčević, preveo Mile Bogeski, Monumenta Montenegrina, knjiga X, Podgorica 2003, 62. Verzija hronike objavljena u ovom izdanju pripada *Švandterijevom korpusu*, objavljena je u Beču 1746. godine i predstavlja, po Šišiću, preštampano Lucijevo izdanje (v. *Letopis Popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić, Beograd – Zagreb 1928, 29).

⁷ N(ada) Kl(ajić), *Ljetopis Popa Dukljanina*, Enciklopedija Jugoslavije, 5, Jugos-Mak, Zagreb MCMLXII, 566.

⁸ Nikola Banašević, isto, 36.

⁹ Norman V. Ingam, *Mučeništvo svetog Jovana Vladimira Dukljanina*, Letopis Matice srpske, sv. 6, Novi Sad 1990, 879.

određenje naslovom označene problematike. Kod autora koji ne dovode u pitanje postojanje slovenskog originala ne postoji saglasnost oko toga kojim je pismom pisan. Većina njih pretpostavlja postojanje glagoljskog izvornika hronike (P. Popović¹⁰, B. Radojković¹¹, R. Kovijanić¹², D. Dragojlović¹³, L. Havlik¹⁴...), ima ih koji smatraju da je izvornik pisan ćirilicom (Đorđe Sp. Radojičić¹⁵), a prisutno je i mišljenje da je izvornik hronike mogao biti pisan latinicom (V. P. Nikčević, D. Živković¹⁶, R. Rotković¹⁷). Ovo posljednje mišljenje može se odbaciti ako se pažljivije analizira citirani uvod Dukljaninove hronike. Premda je u ranijim prijevodima na naš jezik sintagma «sclavonica littera», iz uvida hronike, tumačena kao «slovenski jezik»¹⁸ čini se da je tačniji prijevod «slovensko pismo» iz posljednjih izdanja hronike¹⁹. Ovako protumačena sintagma «sclavonica littera» ne ostavlja dilemu – u XII vijeku, kada spis nastaje, «slovensko pismo» može biti ili glagoljica ili ćirilica. Jedan, do sada nekomentarisani detalj mogao bi nam pomoći da odgonetnemo kojim je od ova dva pisma hronika zaista pisana.

Naime, u svim dostupnim verzijama latinske redakcije, kao i u Orbinovom italijanskom prijevodu, stoji da je kralj Svetopelek vladao četrdeset godina i četiri mjeseca («XL annos, et menses quatuor»²⁰), dok

¹⁰ Pavle Popović, *Jugoslovenska književnost oko sredine XII veka*, Godišnjica Nikole Čupića, XLVI, Beograd 1937.

¹¹ Borislav Radojković, *Političke prilike u Srba od doseljavanja na Balkansko poluostrvo do kraja X veka*, Beograd 1940, 19.

¹² *Prednjegoševsko doba*, priredili: dr Niko S. Martinović, Risto Kovijanić, Slavko Mijušković, Čedo Vuković, Titograd 1963, 507.

¹³ Dragoljub Dragojlović, *Ka počecima naše stare književnosti*, u knjizi: Slobodan Kalezić, Crnogorska književnost u književnoj kritici, I, Nikšić 1990, 74-84.

¹⁴ Lubomir E. Havlik, *Dukljanska hronika i Dalmatinska legenda*, Podgorica 2008, 76.

¹⁵ Đorđe Sp. Radojičić, *Razvojni luk stare srpske književnosti*, Novi Sad 1962, 15.

¹⁶ Dr Dragoje Živković, *Istorija crnogorskog naroda*, tom I, Cetinje 1989, 126.

¹⁷ Dr Radoslav Rotković, *Kraljevina Vojislavljevića XI-XII vijeka*, Podgorica 1999, 346.

¹⁸ *Ljetopis popa Dukljanina*, latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i «Hrvatska kronika», priredio, napisao uvod i komentar dr. Vladimir Mošin, hrvatski prijevod latinske redakcije: Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić, Zagreb 1950, 39; *Ljetopis popa Dukljanina*, uvod, prevod i komentar dr Slavko Mijušković, Titograd 1967, 174.

¹⁹ *Pisci srednjovjekovnog latiniteta*, priredio Dušan I. Sindik u saradnji sa Gordanom Tomović, edicija: Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka, knjiga I, Cetinje 1996, 105; Dukljanski prezviter, *Kraljevstvo Slovena*, pripremio i predgovor napisao Vojislav D. Nikčević, preveo Mile Bogeski, Monumenta Montenegrina, knjiga X, Podgorica 2003, 62.

²⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, uvod, prevod i komentar dr Slavko Mijušković, Titograd

u *Hrvatskoj kronici*, a tako i u Marulićevom prijevodu, nalazimo podatak da je njegova vladavina trajala četrdeset godina i tri mjeseca («lit četrdeset i miseci tri», odnosno «anno a sua unctione XXXX^{mo} mense III°»²¹). Zna se da je najstarija poznata verzija *Hrvatske kronike* koju je Dmine Papalić pronašao 1509-1510. godine, bila pisana «hàrvackim pismom», odnosno ćirilicom²². Budući da grafema *g* u glagoljici ima brojnu vrijednost 4, a u ćirilici 3²³, ovaj podatak upućuje na zaključak da je *Hrvatska kronika*, prepisana sa glagoljskog predloška, pri čemu je prepisivač prilikom transliteracije teksta nepažnjom numeričku vrijednost grafeme *g* prilagodio ćirilskom alfabetu.²⁴ Ovaj detalj, dakle, potvrđuje autorov navod iz uvoda hronike – da je postojao slovenski izvornik hronike, поближе određujući da je taj izvornik pisan glagoljskim pismom.

U dalja tumačenja koja bi nam ovo otkriće moglo ponuditi nećemo se upuštati ovom prilikom. Dodajmo samo da posljednja istraživanja Vojislava D. Nikčevića ukazuju na to da je «protoverzija» spisa «Kraljevstvo Slovena», *Hronika Duklje*, «poznata samo po rijetkim navodima malog broja istraživača» nastala u drugoj polovini X vijeka, te da se čuva «u korpusu manuskripata vezanom za Crkvu Slovensku i vizantijsku crkvenu organizaciju u Italiji, poznatom pod nazivom «*Annales Bareses*»»²⁵

1967, 134; U Beogradskom rukopisu «XL annis, et mensis quatuor» (v. *Ljetopis popa Dukljanina – Sclavorum Regnum Grgura Barskog*, faksimil tekst sa prijevodom, priredio Eduard Peričić, Bar 1999, 118), a kod Orbina «anni 40 e mesi quattro» (v. *Letopis Popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić, Beograd – Zagreb 1928, 308).

²¹ *Letopis Popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić, Beograd – Zagreb 1928, 400.

²² Bilo je u nauci mišljenja da se sintagma «hàrvacko pismo» odnosi na glagoljicu (Kukuljević, Rački), ali su Jagić, Črnčić i Šišić argumentovano dokazali da je riječ o ćirilici (o tome vidi opširnije u: *Letopis Popa Dukljanina*, uredio Ferdo Šišić, Beograd – Zagreb 1928, 159-160. i 259-285).

²³ Svetožar Nikolić, *Staroslovenski jezik*, I, Pravopis – glasovi – oblici, Beograd 1987, 29.

²⁴ Na ovaj detalj, ne komentarišući ga iscrpnije, prvi je skrenuo pažnju L. Havlik (v. Lubomir E. Havlik, *Dukljanska hronika i Dalmatinska legenda*, Podgorica 2008, 143).

²⁵ Vojislav D. Nikčević, *Autentičnost srednjevjekovnih izvora: «Ljetopis popa Dukljanina»*, predgovor u knjizi: *Dukljanski prezviter, Kraljevstvo Slovena*, pripremio i predgovor napisao Vojislav D. Nikčević, preveo Mile Bogeski, Monumenta Montenegrina, knjiga X, Podgorica 2003, 50.

Aleksandar RADOMAN

**On the alphabet of the original version of The Chronicle of the Priest
of Duklja**

In this work the author is focusing on the dilemma about the language and the alphabet of the original text of the medieval chronicle Slavonic Kingdom of the Priest of Duklja. On one hand, there is an opinion that the chronicle was originally written in Latin language, and on the other hand there are authors who believe in the existence of the Slavonic original. However, the latter do not agree on whether the original was written in Glagolitic, Cyrillic or Latin alphabet. Based on comparison of the existing copies and Latin text versions with the text of Croatian Chronicle, we come to a conclusion that the original chronicle was written in Glagolitsa.